

1886-tól 1930-ig, tehát az olasz gyarmatbirodalom csaknem ötven éve alatt, az olaszok saját gyarmataikra mindössze 56.000 embert telepítettek s ezeknek is legnagyobb része katona vagy tisztviselő. Ugyanakkor külföldön négy millió olasz él. Bár Abesszíniában kedvezőbbek az intenzív gyarmatosítás feltételei, az olasz adminisztráció nehézségei itt is lényegesen csökkentik az elérhető eredményeket.

AZ OLASZ ANTISZEMITA ÁRAMLAT HULLÁMZASAI. Az olaszországi antiszemitizmus egészen újkeletű jelenség. Az olaszországi zsidóság az összlakosság alig egy ezrelékét teszi és már maga ez a számbeli arány is elég magyarázat arra, hogy miért volt eddig az antiszemitizmus majdnem teljesen ismeretlen Itáliában. De számba kell vennünk azt a tényt is, hogy a kisszámú olasz zsidóság az összsszidóságnak egyik legasszimiláltabb csoportja és fajlag majdnem teljesen felolvadt az olaszországban. Ennek a ténynek a magyarázata főleg a zsidó és a latin, de specifikusan az olasz vonások hasonlóságában keresendő. Az olaszoknak (különösen a délolaszoknak) a keleti, sőt szemita népekkel való kevertsége teszi azt, hogy Itáliában nehéz a zsidóságot, mint etnikai egységet különválasztani az olaszoktól. A zsidók Itáliában mindig csak vallási furcsaságszámba mentek, s mindenben az olasz nép részének tekintették. Éppen ezért senkisé sem csodálkozott a háborúelőtti Itáliában azon, hogy Rómának hosszú évekig zsidó polgármestere (*Nathan*) és Olaszországnak egy évtizeden keresztül zsidó miniszterelnöke (*Luzatti*) volt. Ugyanigy nem akadt fenn senki azon, hogy az olasz hadsereg tábornoki karának számos zsidó tagja volt és van ma is. (Köztük több hadtestparancsnok.)

Mi az oka tehát Itáliában az utolsó két évben egyre inkább kiéleződő és aztán hirtelen lecsendesedett, majd újból fellobbanó antiszemita áramlatnak? Egyes olasz szerzők szerint (*Szacsuvay Gusztáv* is e nézetének adott kifejezést a *Korunk* hasábjain, 1936. XI. sz.) az olasz cionizmus megerősödése váltotta ki az antiszemitizmust. Ez nem áll. Az olasz cionizmus sokkal erősebb volt egy évtizeddel ezelőtt és akkor mégsem váltott ki antiszemitizmust. Ez is, mint minden más társadalmi, tudományos, művészeti, stb. mozgalom csak az olasz napi politika változásaival magyarázható meg. Ez a körülmény viszont csak akkor válik világossá, ha az olaszországi antiszemitizmus hullámzásait annak kezdeti fázisától kezdve nyomról-nyomra követjük. Az első antiszemita jelenségeket kb. 3-4 évvel ezelőtt észlelhetjük, amikor az olasz kormány eltiltotta az Itáliában végzett külföldi értelmiségieket hivatásuk gyakorlásától és ugyanakkor lehetetlenné tette ugyanezek részére az állampolgárság felvételét. Ez az intézkedés egybeesik a diplomások Németországból történt nagyszámú beözönlésével. Mint ismeretes: addig Itália volt az egyetlen európai állam, ahol a külföldi diplomások (néha egy majdnem formális jellegű doktori vizsga letétele után) szabadon gyakorolhatták hivatásukat. Sőt, a középeurópai visszahatás és az ezzel kapcsolatos tanulmányi megszorítások idején, mikor a zsidóság nagy tömegeit zárták ki az egyetemekről, Mussolini, mint a zsidók patrónusa lépett fel s nemcsak teljes tanulmányi szabadságot és vendégszeretetet biztosított az országukból kiűzött és tanulmányozó zsidó ifjaknak, de teljes tandíjmentességet és egyéb kedvezményeket is. Ezek szerint az olasz antiszemitizmus elindító oka a németországi változások és a német rasszizmus hatása. A rasszista teóriákat a múltban meglehetősen ellenszenvvel kezelték Itáliában, nemcsak a tudományos, de a hivatalos körök is. A fajlag mozaikszerűen összetett olasz népben nem vertek gyökeret a „nor-

disch“ eszmék és a pápa is szembeszállt ez eszmék terjedésével. Viszont a politikai barátság oltárán ez az ideológiai hidegség is fel kellett, hogy olvadjon...

Hitler 12 évvel ezelőtt a *Mein Kampf*-ban a következőképpen irt az olaszországi zsidókérdésről: „Az a harc, amit a fasiszta Itália vív a zsidóság három legerősebb fegyvere ellen, talán tudat alatt (én azonban, azt hiszem, tudatosan)) a legjobb jele annak, hogy ennek a mérgezett államfölkötti hatalomnak (a zsidóságnak) ki lehet törni a fogait. A szabadkőművesség és a titkos társaságok betiltása, a nemzetellenes sajtó elfojtása és a nemzetközi marxizmus kiirtása idővel lehetővé fogja tenni a fasiszta kormány részére, hogy mindjobban szolgálja az olasz nép érdekeit, nem törődve a nemzetközi zsidó hidrával.“

Amikor Hitler könyve megjelent, Itáliában még hire-hamva sem volt az antiszemitizmusnak. De nem véletlen, hogy alig pár évvel Hitler uralomrajutása után az olasz sajtóban mintegy vezényszóra jelennek meg a zsidóellenes cikkek és brosurák. A politikai opportunizmus hatása alatt az olasz fasizmus kénytelen volt a részére valójában idegen területekre is követni a németeket.

A hirtelen felbukkant antiszemitizmus okát azonban nem kizárólag a Németországgal való politikai barátság hatásában kell keresni, mert közrejátszik ebben az olasz fasizmusnak a brit világbirodalommal való ellentéte is. Mert ugyanakkor, amikor Olaszország Keleten az Izlám patronusának játssza ki magát, csak zsidó-, illetve angolellenes politikát folytathat Palesztinában is.

Ha már rámutattunk az olaszországi antiszemitizmus tulajdonképeni okaira, kövessük nyomom e kampány kifejlődését a sajtóban és a könyvtermelésben.

Amikor az antiszemitizmust Rómában „elhatározták“, megjelenik a könyvpiacra a katolikus és már évtizedek óta antiszemita beállítottságú Paolo Orano, perugiai egyetemi rektor könyve a zsidókérdésről. E könyv megjelenését nagy reklám követte az olasz sajtóban s csakhamar a hetedik kiadásig érkezett el. A könyv megjelenése után a Duce külön kihallgatáson fogadta a szerzőt, ami arra utalt, hogy a könyv megrendelésre készült.

Nem véletlen, hogy a könyv megírásával éppen Oranot bízták meg. A szerző ugyyszólván az egyetlen Itáliában, aki az u. n. zsidókérdéssel már a világháború előtt foglalkozott (Igaz, hogy akkoriban csak tisztán katolikus és hittérítő szempontból. Több, mint 20 évvel ezelőtt megjelent *Cristo e Quirino* c. könyvében azt a tételt igyekezett bizonyítani, hogy a kereszténységben semmi zsidó vonás és eredet nincs és azt a tényt, hogy a kereszténység világvallássá fejlődhetett, csak a római környezetnek köszönheti. A kereszténység így eredeteiben is római, nem pedig zsidó mozgalom és az, aki még ma is (1908-ban) zsidónak vallja magát, anakronizmust követ el. A zsidók előtt tehát csak egy feladat áll: elismerni Róma nagyságát és beleolvadni a római vallásba.

Ez a tézis nem váltott ki nagy hatást husz év előtt sem, hiszen zsidókérdés sohasem volt Itáliában. A könyv (írójával együtt) rég feledésbe merült, amikor a Németországgal való politikai barátság alkalmat adott a zsidókérdés egyetlen olasz „specialistájának“ exhumálására. Erre a szerepre Orano már csak azért is alkalmas volt, mert a fasizmus és az egyház kibékülésével személye politikailag is előtérbe került.

Új könyvében még fellelhetők ott a husz év előtti eszmék, ahol a zsidó messziánizmus ellen száll hadba. Természetesen Orano nem hagyhatja figyelmen kívül azt a „haladást“, amit az antiszemitizmus a há-

borielőtti, asszimilációt-hirdető szakasza óta megtett; főleg nem hagyhatja kiaknázatlanul a kérdés aktuális politikai vonatkozásait. S tényleg, a katolikus Orano 1937-ben már Mohamed híveit veszi pártfogása alá a zsidókkal szemben: a mohamedán arabokat, akiket az angolok elnyomnak és akiknek igazi protektora ma Róma. (87. o.) Szerinte az olaszok keletre irányuló expanziójának egyedül a cionizmus az akadálya. (114. o.) Európa fasizálásának is szerinte a zsidók állják útját; pontosabban a nemzetközi zsidó szellem, melynek legfőbb képviselői szerinte *Stirner*, *Marx* és *Blum*, illetve ahogy ő kifejezi: „egyszóval: a cionizmus!” (u. o.) Amilyen sajátos ez a summázás, ugyanolyan sajátos a zsidóság kiválasztott népi szerepének visszautasítása, hisz mindenki előtt világos, hogy ha kiválasztott népről beszélünk, csak az olaszokra gondolhatunk, akik a „föld legnagyobb népe.” (130. o.) Itt az ideje, — mondja Orano — hogy az olaszok is felébredjenek letargikus álmukból, mert az, ami ma (1937-ben) Franciaországban és Oroszországban sikerült, már Itáliában is megtörtént egyszer a szociáldemokrácia uralma alatt, amikor is a zsidó Treves diktált Itáliában. (?) (155. o.) Blum szerinte a harmadik (?) Internacionálé ügynöke és Moszkva, a Nagypáholy és a Zsinagóga meg lehetnek vele elégedve. (165. o.) Minden rossznak a zsidóság az oka.

Ebben a helyzetben milyen legyen az olasz zsidóság magatartása? — kérdi Orano. Miután az európai zsidóság antifasiszta és forradalmi, az olasz zsidóságnak minden hidat fel kell égetnie, mely a külföldi zsidósággal összekapcsolja. Ehhez nem elég nyilatkozatokat kiadni, cselekedni is kell. Főleg az emigráns német zsidókat kell megtagadni és megvonni tőlük minden anyagi és erkölcsi segítséget. (187. o.) Az olasz zsidóknak bele kell nyugodniok másodrangú szerepükbe, hiszen még sonasem produkáltak igazi zsenit és képtelenek az alkotó munkára. (173. o.) A cionizmus büntény. Az olasz zsidóságnak meg kell szakítania minden érintkezést a külföldi zsidókkal. Különösen, ha ott a liberálisizmus, demokrácia, vagy éppenséggel a szocializmus van uralmon. (221. o.)

Orano nagy port felvert könyvének már vázlatos ismertetése feleslegessé tesz minden kommentárt. E könyvben még véletlenül sem található eredeti gondolat... Hogy pedig mégis olyan nagy „hatása” volt, az kizárólag a céltudatosan vezetett sajtókampánynak tudható be.

Az olasz sajtóban az egykor tekintélyes torinói *Stampa* volt az első (mai szerkesztőjének, Alfredo *Signorell*inek antiszemita érzelmei mindenki előtt ismeretesek), mely azonnal cikksorozatot indított a könyvvel kapcsolatban. Az ismert angol antiszemita publicista, *Belloc* elveire hivatkozva *A. Signorelli* két megodást lát a zsidókérdést illetőleg. A zsidóságot vagy mint külön népet (nemzetet) kell tekinteni és ebben az esetben az országon belül, mint idegen állampolgárokat kell őket kezelni, vagy mint fajt és ebben az esetben csak, mint nemzeti kisebbség jöhetnek számba. A *Stampa* főszerkesztője inkább az első felé hajlik.

Orano könyve és a *Stampa* cikksorozata nyomában a polemikus cikkek hatalmas tömege látott napvilágot úgy zsidó, mint nemzsidó részről. E polemikus cikkek nagyrészt zsidó részről kötetbe is foglalták² *Abramo Levi* a könyv bevezetőjében tagadja a kisszámú olasz zsidóság politikai jelentőségét és azzal vádolja Oranot, hogy az olaszországi zsidó-

¹ Paolo Orano: *Gli ebrei in Italia* (Ed. Pinciana, Roma, 1937. — ² *Abramo Levi*: *Noi ebrei. In risposta a Paolo Orano*. Casa Editrice Pinciana, Roma 1937.

kérdést ő maga találta fel és igyekszik azt minden eszközzel népszerűsíteni. Támadja azért a brutális és utszéli hangért, mellyel ezt az érzékeny kérdést tárgyalja. Levi természetesen az olasz zsidóság hazafiságát és rendszer hűségét lépten-nyomon hangoztatja, — ugyanakkor azonban azt is leszögezi, hogy az önálló zsidó állam létesítése semmi esetre sincs ellentétben az olasz érdekekkel.

A polemikus cikkek nagy tömegéből ki kell emelni a *Popolo d'Italia* cikksorozatát, mely a szigorúan hivatalos álláspontot képviseli. A cikkíró (Oreste Gregorio) pontosan körülírja az olaszországi zsidók jogait. „A fasiszta rezsim elismerte a zsidók érdemeit és megalapította a független zsidó hitközségeket, de azoknak nem szabad az ország érdekeivel ellentétes politikai felfogást vallaniok. A mi politikai programunk Nagybritannia ellen irányul és védelmébe veszi az Izlámot. Ezt tudomásul kell venni a zsidóknak. Ugyanakkor a Németországgal való barátságunkat sem szabad sabotálniok. Nem veszik észre a mi zsidóink — kiált fel a cikkíró —, hogy a német rasszizmus elfogadása nélkül nincs olasz-német barátság“. A cikkíró azonban nem elégszik meg ennyivel. Kívánja, hogy az olasz zsidók tagadjanak meg minden közösséget más országok zsidóságával. „Az olasz zsidók jelentsék ki, hogy ellenségei, őszinte ellenségei a nemzetközi, szabadkőműves, forradalmi és főleg antifasiszta külföldi zsidóságnak, vagy pedig mondjanak le olasz állampolgárságukról és vándoroljanak ki az országból.“ Majd pedig azt követeli, hogy „az olasz zsidók szükség esetén fegyverrel is harcoljanak az alakulandó zsidó állam ellen, mely ma anakronisztikus és olaszellenes.“ Végül a cikksorozat így zárul: „Egy olasz sem (még ha zsidó is) cionista. A zsidó probléma fennáll és még semmiestre sincs megoldva. Mert azon zsidók mellett, akik ez alkalommal nyilvánosan anticionistáknak és hű olaszoknak vallották magukat, jelentős tömegeik még ma sem tudnak kivetkőzni az ő speciális mentalitásukból és többé-kevésbé ügyesen alkalmazkodnak is a helyzethez, alapjában véve nem változnak meg. E rétegeket éber ellenőrzés alatt kell tartani.“

A többi napilap, melyek majd mindannyian résztvettek a polémia-ban, hasonló hurokat pengettek ebben az időben. A szélsőséges fasiszták lapja, a *Farinacci* szerkesztésében megjelenő cremoniai *Regime fascista* erélyesen tiltakozik az ellen a külföldön elterjedt hiedelem ellen, mintha a fasizmus filozofia irányzatú lenne. Ezzel — jelenti ki Farinacci szócsöve — csak éket akarnak verni a német és olasz barátság közé.

Érdekes az olasz cionisták véleménye. Az u. n. „revizionista“ cionisták, vagyis a szervezett regresszió palesztinai pártjának olaszországi szócsöve (*L'idea sionistica*) tagadja, mintha a palesztinai „zsidó-haza“ angol vállalkozás lenne. „Nem igaz — írják — a cionizmus antifasiszta beállítódottsága sem. Minket ellenségeink, különösen az u. n. többségi cionisták állandóan azzal vádolnak, hogy mi a cionista mozgalom fasisztái vagyunk. Mi nem szégyeljük, sőt büszkén vállaljuk ezt.“ Ezzel szemben a hivatalos cionisták olasznyelvű orgánuma, az *Israel* szerint a zsidókérdés egyetlen megoldási lehetősége a cionista program megvalósítása. „A cionista mozgalom — írják — csak egyetlen országban van betiltva: a Szovjetunióban. Maga Italia is hivatalosan elismerte a cionizmust és az angol mandátumot.“

A polemikus cikkek és könyvek ezidőben (1937 végén és 1938 elején) egyre-másra jelentek meg. Alig mult el nap, hogy a zsidókérdésről me jelent volna meg cikk, vagy új könyv, pár hónappal ezelőtt azonban a kormány hirtelen véget vetett az általa sugalmazott antiszemita áramlatnak. Az *Informative Diplomatica* egy meglehetősen homályos

jegyzéke mintegy varázsütésre befejezte az vitát...

Vajjon mi okozta ezt a hirtelen változást? A titkos diplomácia mai virágzásában csak találgatásokra vagyunk utalva, mintahogyan az sem világos, mire célzott az *Informatione Diplomatica* dodonai kijelentése, mely szerint „a zsidókérdést csak egyöntetűen lehet megoldani az összes zsidók egy országba való telepítésével, mely ország semmiesetre sem lehet Palesztina...”

Ez történt kora tavasszal. Azóta pedig az olaszországi antiszemitizmus egy újabb fejezete nyílt meg. Újabb és elhatározóbb: a fajelmélet hivatalos elfogadása. (Mária Béla.)

SZTANISZLAVSZKI, minden idők legnagyobb orosz színpadrendezőjének halála meglepően kevés visszhangot váltott ki az európai sajtóban. A lapok csak fukaran emlékeztek meg, vagy tele tévedésekkel Sztaniszlavszki utolsó évtizedekbeli tevékenységéről. Akadtak — főleg magyar lapok — amelyek Sztaniszlavszki tevékenységének ismertetését egyenesen befejezték a cárizmus likvidálásának időpontjával s úgy állították be, mint aki hivatásában gátolva, deplaszirozottan élt már husz éve. Holott emlékezhettek volna. Alig fél éve zajlottak le Oroszország-szerte a hivatalos Sztaniszlavszki ünnepségek, Sztaniszlavszki 75 éves születése napján, amikor az orosz kormány és az orosz nép ünnepelték együttesen azért a nagyszabású s az orosz színpadművészetek terén kitörölhetetlen emlékű munkásságáért, amit Sztaniszlavszki az utolsó husz esztendő alatt kifejtett. Kétségtelenül: Sztaniszlavszki nem volt sohasem tagja a mai orosz uralkodó pártnak. Nem is próbált soha meglepő új formákkal az orosz forradalom valamely szakaszában reklámot csinálni magának. Sztaniszlavszki husz évvel ezelőtt is kész, érett és világszerte ismert mestere volt művészetének s a mai új Oroszország azért szerette és becsülte, dolgoztatta és taníttatta általa az új orosz színjátzó nemzedékeket, mert nagy művész volt mindvégig, a valóság fanatikusa, a színpad nagy realistája, aki a mult egyik legtisztább értékét vitte át romlatlanul a jelenbe.

Mi volt ez az érték? S hogy történhetett, hogy Sztaniszlavszki s legendás híró régi színészgárdája (*Leonidov, Kacsalov, Moszkvin*, stb.) ezek az ősz, öreg polgári kulturában nagyranőtt és megállapodott művészek eleven irányító erők ma is? Ennek az a titka, hogy forradalmi művészek voltak már annakidején is, ha nem is a szó közvetlenül politikai értelmében. Sztaniszlavszki és színészei a színpadi pszichológiai realizmus legkonzekvensebb képviselői voltak. Már pedig az ilyen felderítő és megvesztegethetetlen realizmus mindenkori forradalmi jelentőségű. El ne feledjük, hogy Sztaniszlavszki volt még a cárizmus alatt Csehov meg Gorkij rendezője. Ő hozta színre az Éjjeli menedékhelyet, mely azután az ő rendezésének kópiájában járta be a világot. Az az igazságot akaró realizmus, mely hajdan kimerítő jegye volt Sztaniszlavszki művészetének, kimerítő jegye maradt végig. Az egyéniség ábrázolásának aprólékos gondja, a bensőség, a tudatalatti intimitásokig merülő egyéni pszichológia követése gesztusban, hanglejtésben egész a portrépontoságig — ez az, aminek Sztaniszlavszki és színészei mindig mesterei voltak és éppen ez az, ami a mai orosz művészetben jelszó, uralkodó irány és követelés. Sztaniszlavszki ezért nem „öregedett ki”, ezért nem került